

Zofia Czajka

DEMOGRAFICZNE UWARUNKOWANIA
KONIECZNOŚCI WZROSTU ZATRUDNIENIA
STARSZYCH PRACOWNIKÓW W KRAJACH
UNII EUROPEJSKIEJ

I. UWAGI WSTĘPNE

Ważne konsekwencje dla kształtowania się zasobów siły roboczej mają zmiany zachodzące w liczbie oraz strukturze wiekowej ludności. Społeczeństwa w rozwiniętych krajach gospodarki rynkowej starzeją się. Przyczynami tego starzenia się są: spadek płodności (powodujący, przy danej umieralności, spadek udziału dzieci i młodzieży w ogólnej liczbie ludności – starzenie się od podstaw piramidy wieku), spadek umieralności i wydłużanie się dalszego trwania życia (czego skutkiem jest stałe zwiększanie się udziału ludności w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności – starzenie się od wierzchołka piramidy wieku) i przesuwanie się przez kolejne grupy wieku roczników wyżowych i niżowych. Starzenie się ma miejsce, gdy przyrost ludności związany ze spadkiem umieralności ludzi starszych przewyższa przyrost populacji dzieci i młodzieży.

W Unii Europejskiej proces starzenia się został uznany za najważniejszy problem ze względu na skutki, jakie powoduje dla systemów emerytalnych¹.

¹ W czerwcu 2001 r. Rada Europejska w Göteborgu aby sprostac temu wyzwaniu stwierdzila potrzebe stworzenia szerokiego planu. Na spotkaniu w Sztokholmie Rada podjela decyzje o zastosowaniu „metody otwartej koordynacji” w dziedzinie zabezpieczenia emerytalnego. W grudniu 2001 r. Rada w Leaken przyjala wspolny raport Komitetu Polityki Gospodarczej i Komitetu Ochrony Socjalnej i sfinalizowala decyzje o zastosowaniu metody otwartej koordynacji w obszarze emerytur oraz okreslila jedenaście wspólnych celów zabezpieczenia emerytalnego, a także robocze metody dalszej współpracy, z uwzględnieniem zasady pomocniczości: J. C i e c h a Ń s k i, *Otwarta metoda koordynacji systemów emerytalnych*, „Ubezpieczenia Społeczne” 2003, nr 7/8, s. 20–21.

Wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym w społeczeństwie oraz zmiany w strukturze wiekowej ludności mają wpływ również na wzorce konsumpcji i produkcji oraz na aspekty ilościowe i jakościowe podaży pracy.

W opracowaniu rozpatrywane są dwie przyczyny konieczności wzrostu zatrudnienia starszych pracowników, które mają charakter demograficzny:

- zmniejszanie się liczby młodych osób wchodzących na rynek pracy spowodowane ograniczeniem liczby urodzeń i w konsekwencji kurczenie się zasobów siły roboczej oraz starzenie się zbiorowości w wieku produkcyjnym,
- powiększanie się liczby osób starszych, wynikające z wydłużania się życia, powodujące wzrost wydatków na emerytury.

W nadchodzących dziesięcioleciach wzrost ogólnego zatrudnienia, a w tym tych grup, które dotychczas uczestniczyły w rynku pracy w niewysokim stopniu, takich jak starsi pracownicy, jest niezbędny, aby zaspokoić popyt na pracę oraz aby sfinansować wzrastające wydatki emerytalne.

2. PRZEBIEG PROCESÓW DEMOGRAFICZNYCH W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

W ostatnich latach przeciętny współczynnik płodności kobiet w UE wynosił poniżej poziomu prostej reprodukcji ludności (2,1 dziecka na kobietę w wieku rozrodczym), tzn. 1,4 dziecka na kobietę. Powoduje to spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym.

Stały wzrost liczby osób w starszym wieku spowodowany jest m. in. wydłużaniem się życia. W krajach UE prognozowana średnia długość życia noworodków płci męskiej urodzonych w 1999 r. wynosiła 74,9 lat, zaś noworodków płci żeńskiej 81,2 lat. Najdłuższe dalsze trwanie życia niemowląt płci męskiej przewidywano w Szwecji (77,1 lat) i Grecji (75,5 lat), a najkrótsze w Portugalii (72 lata). Spodziewane dalsze życie niemowląt płci żeńskiej było najdłuższe we Francji i w Hiszpanii (powyżej 82 lat), a najkrótsze w Danii i Portugalii (79 i 79,1 lat)².

Wydłuża się także życie po przekroczeniu granicy wieku 60 lub 65 lat tj. w okresie wypłaty emerytury, co dziesięć lat o jeden rok – tab. 1. Mężczyzna w UE, który w 1999 r. przekroczył wiek 65 lat, dożyje przeciętnie 80 lat, kobieta 84,4 lat. W Grecji, Francji i w Hiszpanii długość życia mężczyzn będzie większa od przeciętnej w UE (81 lat i więcej), zaś w Portugalii mniejsza (79,4 lat). Także kobiety w Hiszpanii i we Francji będą żyć powyżej przeciętnej, tj. powyżej 85 lat.

² *Statistics in Focus. Population and Social Conditions*, Eurostat, Luxembourg 1997, No. 7, s. 6; *Yearbook 2002. The statistical guide to Europe. Data 1990–2000*, Eurostat s. 36.

Tabela 1

Spodziewana liczba lat dalszego życia osób w wieku 65 lat według płci w roku 1999
w porównaniu z rokiem 1990

Kraj	Płeć			
	Mężczyźni		Kobiety	
	1990	1999	1990	1999
EUR-15	14,6	15,6	18,4	19,4 (1997)
Austria	14,4	15,8	18,0	19,4
Belgia	14,3	15,4	18,5	19,4
Dania	14,0	14,9	17,8	18,1
Francja	15,6	16,4	19,9	20,9 (1998)
Grecja	15,7	16,4	18,0	18,7
Hiszpania	15,4	16,1	19,1	20,0 (1997)
Holandia	14,4	15,1	18,9	19,0
Niemcy	14,0	15,5	17,6	19,2
Portug.	13,9	14,3	17,0	17,8
Szwecja	15,3	16,4	19,0	19,9
Wielka Brytania	14,0	15,3	17,9	18,5
Włochy	15,1	16,0 (1966)	18,8	19,8 (1996)

Źródło: *Yearbook 2002. The statistical guide to Europe. Data 1990–2000*, Eurostat s. 38.

Zmniejszona liczba przychodzących na świat dzieci oraz wydłużanie się życia znajduje odzwierciedlenie w zmianie liczby ludności w poszczególnych grupach wiekowych, tj. w wieku przedprodukcyjnym (0–19 lat), w wieku produkcyjnym (20–64 lat) i w wieku poprodukcyjnym (powyżej 65 lat). W okresie 1960–2000 tylko w niektórych krajach populacja osób młodych zwiększyła się – w Wielkiej Brytanii o 11,3%, we Francji o 4,7%, lub pozostała bez zmian (tab. 2). W większości krajów zmniejszyła się – w Szwecji o 4,4%, w Belgii i w Niemczech o 10,3 i 10,6%, w Austrii i Holandii o ponad 12%, w Danii o 17,4% i w Portugalii o 24%.

W tym okresie we wszystkich krajach nastąpił wzrost liczby osób w wieku produkcyjnym. Jednak wskaźniki wzrostu liczby osób w wieku produkcyjnym były znacznie niższe niż wskaźniki wzrostu liczby osób w wieku powyżej 65 lat. Te pierwsze były zróżnicowane w poszczególnych krajach. W ciągu 40 lat liczba osób w wieku 20–64 lat wzrosła najwięcej w Holandii, RFN i Hiszpanii (odpowiednio 61,4, 60,1, 52,6%). We Francji, Grecji i Wielkiej Brytanii wzrost wyniósł ponad 30%. Najniższy był wzrost w Belgii (14,6%) i Portugalii (16,6%).

Natomiast wzrost liczby osób w wieku 65 lat i więcej wyniósł w Hiszpanii 225%, w Grecji 168, we Włoszech 123,7%, w Holandii 108,3%, zaś w pozostałych krajach ok. 46% i więcej.

Tabela 2

Dynamika przyrostu liczby ludności w poszczególnych grupach wiekowych w krajach UE w latach 1960–2000

Kraj	Grupa wieku (lata)		
	0–19	20–64	≥ 65
	rok 1960 = 100		
Austria	87,5	122,0	149,7
Belgia	89,7	114,6	156,6
Dania	82,6	128,7	167,0
Francja	104,7	135,4	171,9
Grecja	81,8	132,7	268,8
Hiszpania	85,3	152,6	325,0
Holandia	88,8	161,4	208,3
RFN	89,4	160,1	146,3
Portugalia	76,0	116,6	184,2
Szwecja	95,6	119,0	170,8
Wielka Brytania	111,3	130,8	170,4
Włochy	69,6	120,0	223,7

Źródło: obliczenia własne na podstawie: „Rocznik Statystyczny”, GUS, Warszawa 1962, s. 477 i 2002, s. 579.

Skutkiem tych zmian jest zmiana liczbowych relacji pomiędzy kolejnymi generacjami oraz zmniejszanie się liczebności roczników wchodzących na rynek pracy, na którym następuje wzrost przeciętnego wieku i starzenie się populacji osób pracujących. Wzrasta liczba osób w wieku emerytalnym.

3. ZMIANY STRUKTURY WIEKU LUDNOŚCI WEDŁUG PROGNOZ

Szczególny wpływ na rynek pracy mają nie tylko liczbowe zmiany w poszczególnych grupach wiekowych, ale również zmiana struktury wieku społeczeństwa. Zmiany liczbowe w poszczególnych grupach wiekowych według prognoz będą kontynuowane w następnych dziesięcioleciach. W latach 2000–2015 nastąpi zmniejszenie liczby osób wieku 0–14 lat o 8%, w wyniku czego w 2015 r. udział tej grupy w społeczeństwie spadnie z 17 do 15 %, przy zróżnicowanych zmianach w poszczególnych krajach. Zmniejszy się także liczba osób w wieku 15–24 lat o 7%, a udziału wśród ogółu ludności z 12,4 do 11,2%. Największy będzie spadek w krajach Europy Południowej, tj. w Hiszpanii i w Grecji.

Mniejsze będą zmiany liczby osób głównej grupy w wieku produkcyjnym (25–54 lat) – nastąpi spadek o ok. 2,5%, jej udział w społeczeństwie zmniejszy

się z 43,4 do 41,3% w 2015 r. Znaczne zmniejszenie tej grupy jest przewidywane po 2020 r. – do 2045 r. nastąpi spadek o 20% w stosunku do poziomu obecnego.

Natomiast następne grupy wiekowe będą powiększać się. Liczba osób w wieku 55–64 lat (osoby pracujące z tej grupy zaliczane są do starszych pracowników) w 2015 r. będzie większa o 20%, a w 2025 r. o 38% (osiągnięcie tego wieku przez osoby z wyżu demograficznego) niż w roku 2000 – wzrost udziału wśród ogółu ludności z 11 do 12,8%. W niektórych krajach: Francji, Irlandii, Luksemburgu, Belgii, Finlandii oraz Holandii przyrost tej grupy do 2015 r. wyniesie ponad 35%. Wzrost poniżej 10% będzie miał miejsce tylko we Włoszech i w Niemczech. Takie zmiany liczebne poszczególnych grup wiekowych w wieku produkcyjnym oznaczają postępowanie starzenia się siły roboczej.

W okresie 1990–2000 w UE liczba osób w wieku powyżej 65 lat rosła w tempie niemalże 1,5% rocznie, przy zróżnicowanym wzroście w poszczególnych krajach³. Podobne tempo utrzyma się do 2015 r., kiedy wskaźnik udziału osób w wieku powyżej 65 lat w społeczeństwie będzie wyższy o 20% niż obecnie (wzrost z 16,1 do 19,4%). Szczególna ekspansja tej grupy nastąpi w następnych dekadach w okresie 2020–2040, gdy wiek emerytalny zaczną osiągać osoby urodzone po wojnie w okresie wyżu demograficznego. Skutki wyżu demograficznego zaczną następnie zmniejszać się i znikną około połowy obecnego wieku. Największy będzie przyrost grupy najstarszej osób powyżej 80 lat – w ciągu 15 lat o 48% udziału w społeczeństwie z 3,7 do 5,3%⁴.

4. PRZEBIEG PROCESÓW DEMOGRAFICZNYCH A RYNEK PRACY

Stopniowe starzenie się generacji powojennego wyżu demograficznego spowoduje najpierw starzenie się siły roboczej, a następnie spadek liczby osób w wieku produkcyjnym, kiedy osoby z wyżu demograficznego zaczną opuszczać rynek pracy. Skutkiem tego może być brak pracowników (niedobór podaży pracy), jeśli nie zwiększy się aktywność zawodowa albo nie nastąpi w odpowiednim stopniu wzrost wydajności pracy. Może to mieć negatywny wpływ na konkurencyjność gospodarki UE oraz na systemy emerytalne (płaci składki osoba pracująca). Osiągnięcie w UE poziomu wskaźnika zatrudnienia 70% (cel określony w Lizbonie) nie będzie możliwe bez wzrostu zatrudnienia starszych pracowników w wieku 54–65 lat (założony wzrost wskaźnika do poziomu 50%).

W ciągu ostatnich 30 lat w UE zatrudnienie starszych pracowników znacznie zmniejszyło się – w 2001 r. wskaźnik zatrudnienia tej grupy w UE wyniósł

³ W Hiszpanii, Luksemburgu i we Włoszech wzrost ten wyniósł 2%, w Grecji – 3%, w Szwecji i Wielkiej Brytanii był on niższy.

⁴ *The social situation in the European Union 2001*, Eurostat, Luksembourg 2001, s. 23.

38,8% – tab. 3. Poszczególne kraje znacznie różniły się poziomem aktywności zawodowej osób w wieku przedemerytalnym – w czterech wskaźniki zatrudnienia były wyższe niż cel do osiągnięcia w 2010 r.: Szwecja (66,8%), Dania (58%), Wielka Brytania (52,3%) oraz Portugalia (50,1%), a więc w krajach o wysokim poziomie zatrudnienia ogólnego. Najniższy poziom uczestnictwa starszych pracowników w zasobach siły roboczej odnotowano w Luksemburgu (24,4%), Belgii (25,1%), Austrii (28,6%) i we Francji (31,9%). Pozostałe kraje miały poziom zbliżony do przeciętnego dla UE: Niemcy (37,7%), Grecja (38%), Hiszpania (39,2%), Holandia 39,6%), Irlandia 46,5%. Duży spadek partycypacji w zasobach siły roboczej osób z tej grupy wiekowej był skutkiem prowadzonej od połowy lat 70. w większości krajów polityki zastosowania wcześniejszych emerytur jako alternatywy dla bezrobocia, a także zwalniania miejsc pracy dla młodych osób. Systemy emerytalne spełniały więc funkcję ubezpieczenia od bezrobocia, chociaż często w pasywny sposób i bez reintegracji⁵.

We wszystkich krajach UE niskie wskaźniki zatrudnienia starszych pracowników znajdują odzwierciedlenie w różnicy pomiędzy przeciętnym faktycznym wiekiem opuszczenia przez pracowników rynku pracy a normalną granicą wieku emerytalnego. Na przełomie 2000 i 2001 r. w UE przeciętny wiek przejścia na emeryturę mężczyzn i kobiet wyniósł 59,1 lat (mężczyzn 60,5 lat, kobiet 59,9 lat)⁶, podczas gdy w większości krajów normalna, jednakowa dla mężczyzn i kobiet, granica wieku emerytalnego wynosi 65 lat.

W ostatnich latach podejmowane są w większości krajów radykalne działania w celu odwrócenia trendu do wcześniejszego przechodzenia na emeryturę, głównie przez ograniczanie takich możliwości w systemach emerytalnych, za pomocą obniżania emerytur oraz specjalnych programów wspierania aktywności zawodowej w wieku przedemerytalnym. Elementem programu wzrostu partycypacji zawodowej starszych pracowników staje się również umożliwienie im bardziej elastycznego, stopniowego przechodzenia na emeryturę.

Polityka mająca na celu odwrócenie trendu wcześniejszego przechodzenia na emeryturę w ostatnich latach przyniosła już pewne efekty. W okresie 1995–2001 w większości krajów nastąpił wzrost aktywności zawodowej starszych pracowników⁷. Przeciętny wzrost zatrudnienia starszych pracowników w UE wyniósł 2,8 pkt proc. Najwyższy był wzrost w Finlandii (11 pkt proc.), Holandii

⁵ Por. *Adequate and Sustainable Pensions. A report by the Social Protection Committee to the Göteborg European Council on the social protection (Juni 2000)* (http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/social/news/goteborg_en.pdf), s. 15.

⁶ *The Economic Policy Committee and the Social Protection Committee Council. Draft joint report by the Commission and the Council on adequate and sustainable pensions*, Eurostat LFS Brussels 2003, s. 52 (http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2002/dec/joint_pensions_report_en.htm).

⁷ Wyjątkiem była Grecja (–3 pkt proc.), Włochy (–0,5 pkt proc.), Austria (–1,5 pkt proc.) oraz Niemcy (0 pkt proc.).

(10,3 pkt proc.), Danii (8,2 pkt proc.), Irlandii (7 pkt proc.), Hiszpanii (6,8 pkt proc.), Szwecji (5,1 pkt proc.), Wielkiej Brytanii (4,7 pkt proc.), a więc w tych krajach, gdzie poziom zatrudnienia był wysoki.

Tabela 3

Wskaźniki zatrudnienia ogólne i starszych pracowników w krajach Unii Europejskiej w okresie 1995–2001

Kraj	Ogólne wskaźniki zatrudnienia (15–64)		Wskaźniki zatrudnienia starszych pracowników (55–64)	
	2001	zmiana 1995–2001	2001	zmiana 1995–2001
Austria	68,4	–0,3	28,6	–1,5
Belgia	59,9	3,8	25,1	2,2
Dania	76,2	2,8	58,0	8,2
Finlandia	68,2	6,4	45,8	11,0
Francja	62,8	3,2	31,9	2,6
Grecja	55,4	0,7	38,0	–3,0
Hiszpania	57,7	10,9	39,2	6,8
Holandia	74,1	9,4	39,6	10,3
Irlandia	65,7	11,1	46,8	7,0
Luksemburg	62,9	4,2	24,4	0,7
Niemcy	65,8	1,2	37,7	0,0
Portugalia	68,7	4,9	50,1	3,8
Szwecja	74,1	3,1	66,8	5,1
Wielka Brytania	71,8	3,2	52,3	4,7
Włochy	54,9	4,0	28,1	–0,5
UE-15	64,1	4,0	38,8	2,8
Cel do 2010 r. ^a	70%		50%	

^a Cel do osiągnięcia w 2010 r. w UE określony w Lizbonie i Sztokholmie: wskaźnik zatrudnienia pracowników w wieku 15–64 lat – 70% oraz wskaźnik zatrudnienia pracowników w wieku 55–64 lat – 50%.

Źródło: *The Economic Policy Committee and the Social Protection Committee Council. Draft joint report by the Commission and the Council on adequate and sustainable pensions*, Eurostat LFS Brussels, 2003 (http://europa.eu.int/comm/employment_social/news_2002/dec/joint_pensions_report_en.htm), s. 46.

5. PROCESY DEMOGRAFICZNE A SYSTEMY EMERYTALNE

Z punktu widzenia możliwości sfinansowania zobowiązań emerytalnych, istotne znaczenie ma poziom współczynników obciążenia demograficznego. Określają one, ile osób w wieku poprodukcyjnym przypada na 100 osób w wieku produkcyjnym (ujęcie formalne) lub ilu emerytów przypada na 100 osób pracujących (faktyczne obciążenia demograficzne po uwzględnieniu odpowied-

nich współczynników aktywności zawodowej). Ich poziom ma istotne znaczenie dla repartycyjnych systemów emerytalnych, w których emerytury finansowane są ze składek osób pracujących. Im współczynniki obciążenia mają niższy poziom, tym systemy repartycyjne są w bardziej korzystnej sytuacji.

Jednak w ostatnich latach współczynniki w większości krajów europejskich stale wzrastały – w okresie 1960–2000 r. w Niemczech z 17,5 do 26%, w Wielkiej Brytanii z 20,3 do 26,4%, a we Włoszech z 15,5 do 28,8%. W niektórych krajach w 2000 r. współczynniki obciążenia były szczególnie wysokie: w Szwecji (29,6%), we Włoszech, w Grecji oraz w Belgii (powyżej 28%), we Francji (27,2%). Najniższy wskaźnik obciążenia demograficznego wystąpił w Holandii 21,9% – tab. 4⁸.

Tabela 4

Odsetek ludności w wieku 65 lat i więcej w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (20–64 lat) – współczynniki obciążenia demograficznego w krajach Unii Europejskiej w latach 1960–2000

Kraj	Rok				
	1960	1970	1980	1990	2000
Austria	20,4 (1959)	25,4 (1969)	27,9	24,9	25,1
Belgia	20,4	24,1 (1969)	24,8 (1977)	23,8(1987)	28,1
Dania	16,9 (1959)	21,5	25,2	25,9	24,1
Francja	20,1	23,7	25,3	24	27,2
Grecja	.	17,3 (1969)	22,9	23,1	28,3
Hiszpania	12,8 (1950)	17,1 (1969)	19,7 (1978)	22,3(1991)	27,1
Holandia	16,9	18,9	20,1 (1978)	20,8	21,9
RFN	17,5	22,5 (1969)	27,9 (1979)	23,5(1989)	26,0
Portugalia	.	16,0 (1969)	18,5(1977)	22,3(1988)	25,1
Szwecja	.	23,5	27,9	30,8(1989)	29,6
Wielka Bryt.	20,3	22,9	26,2	26,7	26,4
Włochy	15,5	18,5 (1971)	23,7 (1978)	22,7(1988)	28,8

Źródło: jak w tab. 1.

Zgodnie z prognozą, w okresie 2000–2050 współczynniki obciążenia demograficznego w poszczególnych krajach gwałtownie wzrosną. Przeciętny współczynnik obciążenia w UE wzrośnie z 26,7 do 53,4% (tab. 5).

⁸ Por.: „Rocznik Statystyczny”, GUS, Warszawa 1962, s. 477; 1968, s. 623; 1972, s. 617; 1977, s. 455; 1982, s. 498; 1983, s. 495; 1987, s. 545; 1992, s. 480; 1998, s. 579; *The social situation...*, Annex II, s. 114; *Yearbook 2002. The statistical...*, s. 22.

Tabela 5

Współczynniki obciążenia ludnością starszą w wieku 65 lat i więcej grupy ludności w wieku 20–64 lat w latach 2000–2050 w krajach Unii Europejskiej według prognozy (w %)

Kraje	Rok					
	2000	2010	2020	2030	2040	2050
EU-15	26,7	29,8	35,1	43,8	52,4	53,4
Austria	25,1	28,8	32,4	43,6	54,5	55,0
Belgia	28,1	29,4	35,6	45,8	51,3	49,7
Dania	24,1	27,2	33,7	39,2	44,5	41,9
Finlandia	24,5	27,5	38,9	46,9	47,4	48,1
Francja	27,2	28,1	35,9	44,0	50,0	50,8
Grecja	28,3	31,6	35,8	41,7	51,4	58,7
Hiszpania	27,1	28,9	33,1	41,7	55,7	65,7
Holandia	21,9	24,6	32,6	41,5	48,1	44,9
Irlandia	19,4	19,1	24,5	30,3	36,0	44,2
Luksemburg	23,4	26,2	31,0	39,8	45,4	41,8
Niemcy	26,0	32,9	36,3	46,7	54,7	53,3
Portugalia	25,1	26,7	30,3	35,0	43,1	48,7
Szwecja	29,6	31,4	37,6	42,7	46,7	46,1
Wielka Brytania	26,4	26,9	32,0	40,2	47,0	46,1
Włochy	28,8	33,8	39,7	49,2	63,9	66,8

Źródło: *Adequate and Sustainable Pensions. A report by the Social Protection Committee to the Göteborg European Council on the social protection*, (Juni) Eurostat Göteborg 2000, s. 5. (http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/social/news/goteborg_en.pdf)

Liczba osób w wieku 20–64 lat przypadająca na jedną osobę w wieku 65 lat i więcej w Unii Europejskiej spadnie z 3,35 w 2010 r., do 1,88 osób, w 2050 r. W 2050 r. do krajów o najwyższym współczynniku obciążenia demograficznego będą należeć kraje Europy Południowej: Włochy (66,8%), Hiszpania (65,7%), Grecja (58,8%), a także Austria (55%) i Niemcy (53,3%). Najniższe współczynniki obciążenia demograficznego będą w Danii (41,9%), Holandii (44,9%), Wielkiej Brytanii i Szwecji (46,1%).

W następnych dziesięcioleciach będzie następował progresywny przyrost liczby emerytów, kiedy osoby z wyżu demograficznego zaczną przechodzić na emeryturę. Według prognozy⁹, w ciągu najbliższych 50 lat we wszystkich kra-

⁹ W najnowszej prognozie Komitetu Polityki Ekonomicznej UE z 2000 r., dotyczącej okresu 2000–2050, w której na podstawie prognoz demograficznych oszacowano przewidywany wzrost wydatków na emerytury publiczne, rozważane są dwa scenariusze: bieżącej polityki i oparty na założeniu wprowadzenia strategii pełnego zatrudnienia określonego w Lizbonie. W scenariuszu bieżącej polityki wykorzystano centralny scenariusz demograficzny Eurostatu oraz wykorzystano założenia makroekonomiczne zdefiniowane przez OECD. Kraje członkowskie dla swoich prognoz dokonały kalkulacji wielu parametrów, na podstawie swoich własnych założeń. Każdy kraj przewidywał zmiany stopy zatrudnienia (w tym kobiet i starszych pracowników), stopy bezrobocia, co

jach Unii Europejskiej (oprócz Wielkiej Brytanii) w wyniku tego nastąpi wzrost wydatków na emerytury (tab. 6). W większości krajów wzrost wydatków na emerytury publiczne (% PKB) wyniesie 3–5 pkt proc., a w Hiszpanii, Holandii i Portugalii ma być większy. Niewielki będzie wzrost wydatków na emerytury publiczne – mniej niż 2 pkt proc. w Szwecji, a w Wielkiej Brytanii – jedyny taki przypadek w Unii Europejskiej, obok Włoch – nastąpi spadek wydatków o 1,2 pkt. proc.

Tabela 6

Wydatki na emerytury publiczne w okresie 2000–2050 według prognozy (jako % PKB przed opodatkowaniem) – założenia bieżącej polityki^a

Kraje	Rok							Zmiana
	2000	2005	2010	2020	2030	2040	2050	
Austria	14,5	14,4	14,8	15,7	17,6	17,0	15,1	0,6
Belgia	9,3	8,7	9,0	10,4	12,5	13,0	12,6	3,3
Dania	10,2	11,3	12,7	14,0	14,7	13,9	13,2	3,0
Francja	12,1	12,2	13,1	15,0	16,0	15,8	N.A.	.
Grecja	12,6	12,4	12,6	15,4	19,6	23,8	24,8	12,2
Hiszp.	9,4	9,2	9,3	10,2	12,9	16,3	17,7	8,3
Holandia	7,9	8,3	9,1	11,1	13,1	14,1	13,6	5,7
Niemcy	10,3	9,8	9,5	10,6	13,2	14,4	14,6	4,3
Portugalia	9,8	10,8	12,0	14,4	16,0	15,8	14,2	4,4
Szwecja	9,0	8,8	9,2	10,2	10,7	10,7	10,0	1,0
Wielka Brytania	5,1	4,9	4,7	4,4	4,7	4,4	3,9	-1,2
Włochy	14,2	14,1	14,3	14,9	15,9	15,7	13,9	-0,3

^a Założenia oparte o bieżącą politykę przyjmują: w wielu krajach wysoką stopę bezrobocia, niską stopę zatrudnienia pewnych grup, pomimo wzrostu stopy zatrudnienia kobiet, kontynuację dotychczasowego trendu wzrostu wydajności pracy (w latach 2020–2030 ok. 1,75%). Na podstawie tych założeń oraz wpływu efektów przewidywanych reform emerytalnych zostały skalkulowane zmiany wydatków na emerytury publiczne jako % PKB.

Źródło: dla 1997 r. European Commission: *Economic portrait of the European Union 1999*, Theme 2. Economy and Finance. Eurostat, Luxemburg 1999, s. 156; *Adequate and Sustainable Pensions...*, s. 6 (http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/social/news/goteborg_en.pdf)

Przewiduje się, że w 2050 r. najwyższe wydatki na emerytury publiczne w PKB będą w Grecji (24,8%), Hiszpanii (17,7%), Austrii (15,1%), Niemczech (14,6%), Portugalii (14,2%), Włoszech (13,9%), Holandii (13,6%) i Danii

było podstawą określenia współczynnika obciążenia ekonomicznego. Określono też relację emerytury do wynagrodzenia. Jednak panuje zgodność w ocenie, że założenia, od których zależy realność tych przewidywań, są niepewne w długim okresie czasu. Analizy uwzględniły tylko jedną konsekwencję starzenia się, por.: *Adequate and Sustainable Pensions...*, s. 6–7.

(13,2%). Najniższe wydatki na emerytury publiczne będą w Wielkiej Brytanii – 3,9% PKB¹⁰.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że zachowanie faktycznych wskaźników obciążenia demograficznego w przyszłości na obecnym poziomie wymaga, aby liczba osób pracujących wzrastała w takim tempie, jak liczba emerytów. W ciągu następnych 10 lat tempo wzrostu liczby osób w wieku starszym będzie podobne, jak zakładane średnie tempo wzrostu zatrudnienia, aby zrealizować cel w odniesieniu do ogólnego poziomu zatrudnienia w UE określony w Lizbonie, tj. ok. 1,2% rocznie. Natomiast w okresie 2010–2030, zbliżone tempo wzrostu liczby emerytów i osób pracujących (z uwzględnieniem zmniejszenia populacji w wieku produkcyjnym) spowodowałoby, że wskaźnik zatrudnienia w UE osiągnąłby poziom ponad 83%. Jest to bardzo trudne wyzwanie w zakresie możliwości stworzenia takiej liczby miejsc pracy. Niemniej wzrost efektywnego wieku emerytalnego¹¹, wzrost wydajności pracy, polityka migracyjna oraz reformowanie systemów emerytalnych mogą uzupełniać środki podejmowane dla promocji zatrudnienia w ramach całościowej strategii sprostania wpływowi zmian demograficznych na finansową stabilność systemów emerytalnych¹².

6. UWAGI KOŃCOWE

W opracowaniu dokonano analizy zachodzących zmian demograficznych wpływających na podaż pracy, takich jak: zmiana liczby poszczególnych grup wiekowych oraz struktury wiekowej ludności, skutkujących wzrostem wydatków emerytalnych z powodu wzrostu liczby osób starszych oraz wydłużania się życia. Następuje zmniejszanie się generacji w wieku przedprodukcyjnym (co

¹⁰ Różnice pomiędzy krajami w udziale oraz dynamice udziału wydatków na emerytury publiczne w dochodzie narodowym można wyjaśnić, m. in. odmiennością systemów emerytalnych w poszczególnych krajach.

¹¹ Wydłużenie życia zawodowego jest jednym z elementów strategii zapewnienia stabilnego finansowania systemów emerytalnych w krajach Unii Europejskiej. Jest to piąty z jedenastu celów systemów emerytalnych, do osiągnięcia których, zgodnie z zasadą pomocniczości, dążą kraje członkowskie Unii Europejskiej, w ramach otwartej koordynacji w dziedzinie emerytur. Kraje mają zapewnić, że obok polityki rynku pracy i polityki gospodarczej poszczególne działy zabezpieczenia społecznego, a szczególnie systemy emerytalne, zapewnią efektywne bodźce do aktywności zawodowej starszych pracowników, że pracownicy nie będą zachęceni do wcześniejszego przechodzenia na emeryturę, ani nie będą karani za pozostawaniu na rynku pracy po przekroczeniu standardowej granicy wieku emerytalnego oraz że systemy ułatwią stopniowe przechodzenie na emeryturę, por.: *Council of the European Union, Quality and viability of pensions – Joint report on objectives and working methods in the area of pensions*, Brussels 2001 (http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/social/news/2002/jan/laeken_en.pdf), s. 5–7.

¹² *The social situation...*, s. 24.

w przyszłości spowoduje niedostateczne zasilanie rynku pracy przez młodzież) oraz starzenie się zasobów siły roboczej (przechodzenie na emeryturę starszych pracowników). Wzrost współczynników obciążenia demograficznego powoduje trudności w sfinansowaniu wzrastających wydatków emerytalnych. Potrzeba wzrostu aktywności zawodowej starszych pracowników wynikać będzie z niedoborów siły roboczej oraz z konieczności zapewnienia równowagi systemom emerytalnym. Wzrost ten jest możliwy ze względu na niskie wskaźniki zatrudnienia wśród osób w wieku 55–64 lat. Każdy dodatkowy rok pracy przez opóźnienie, czy odłożenie przejścia na emeryturę oznacza dłuższy okres płacenia składki do systemu emerytalnego, a jednocześnie krótszy okres otrzymywania emerytury¹³. Korzyści z opóźnionego przejścia na emeryturę są związane także z większymi przychodami z podatków, wzrostem PKB oraz oszczędnościami na transferach.

W obliczu zmian demograficznych w UE upowszechnia się przekonanie, że systemy emerytalne nie tylko nie powinny być używane jako narzędzie obniżania podaży pracy (jako środek redukcji bezrobocia), ale również powinny przyczyniać się do wzrostu zatrudnienia.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że wzrost zatrudnienia starszych pracowników napotyka na bariery i wymaga podjęcia specjalnych działań. Osoby w wieku powyżej 50 lat są specyficzną grupą pod względem stanu zdrowia, sprawności oraz poziomu wykształcenia i kwalifikacji oraz pozycji na rynku pracy. Szybkie zmiany technologiczne i organizacyjne dla starszych pracowników stanowią większą barierę w zakresie elastycznego dostosowania swoich umiejętności niż dla młodych osób. Wzrost szans starszych pracowników na zatrudnienie zależy od odpowiednich szkoleń zawodowych i dostosowania umiejętności i kwalifikacji do zmian technologicznych¹⁴.

Zofia Czajka

DEMOGRAPHIC DETERMINANTS OF THE NEED TO EMPLOY OLDER WORKERS IN EU MEMBER STATES

The age structure of societies living in EU member states is changing significantly: the share of persons at retirement age in the total number of population is steadily growing, whereas the proportion of the pre-working age population is decreasing. This type of demographic processes

¹³ Analiza wpływu podwyższenia efektywnej granicy wieku emerytalnego w Unii Europejskiej o 1 rok na wydatki na emerytury wykazała, że bez związanego z tym wzrostu poziomu emerytur wzrost wydatków w PKB mógłby (z tego tytułu) zostać zredukowany o 0,6–1 pkt proc. Oznacza to, że podwyższenie o 1 rok efektywnej granicy wieku emerytalnego mogłoby dokonać zmniejszenia przeciętnie o 20% spodziewanego wzrostu wydatków emerytalnych do 2050 r.; por.: *The Economic Policy Committee...*, s. 60.

¹⁴ *The social situation...*, s. 24.

influences the labour market, particularly its future condition. Some member states are anticipated to suffer from the labour force shortage, aggravated by the ageing of the economically active population. Another important consequence of the increasingly growing proportion of population at retirement age in its total number is macro-social problems with financing their old age pensions. This calls for stimulating economic activity in the older age groups – a difficult challenge faced by the social policies in the member states.